

УДК 372.834:349.2:331.482.084.62

Ю.Д. Древаль, доктор наук з державного управління, професор
О.П. Шароватова, кандидат педагогічних наук, доцент
Національний університет цивільного захисту України
м. Харків, Україна

**ПРАВОВА ОСВІТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ЦИВІЛЬНА БЕЗПЕКА»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНИМИ ПРОГРАМАМИ «ОХОРОНА
ПРАЦІ»**

Становлення демократичної правової державності потребує значного підвищення правосвідомості громадян, їхньої правової культури, а також неухильного дотримання ними вимог законодавства та якісного застосування отриманих правових знань у повсякденній діяльності. Важливою передумовою для виконання такого комплексного завдання виступає правова освіта, яка має надати комплекс правових знань і спрямовуватися на виховання громадян у дусі поваги до закону і прав людини.

Правомірна поведінка громадян ґрунтується на конституційному положенні, згідно з яким закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права й обов'язки громадян, повинні бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законодавством.

Формування концептуальних засад розвитку вищої освіти значною мірою залежить від загального суспільного розвитку та зовнішніх впливів, передусім потужних глобальних процесів. Природно, що глобалізація відображає об'єктивний процес посилення взаємопроникнення та взаємозалежності сучасних соціально-економічних та суспільно-політичних процесів у світовому масштабі, які не лише долають національні бар'єри, але й поєднують на перший погляд несхожі й різновекторні явища. Причому, у даному контексті йдеться не лише про суто позитивні, але і про проблемні явища та процеси. Як вважає П. Скотт, який на початку 2000-х рр. став одним з найбільш знаних теоретиків сучасної вищої освіти, «глобалізація є найфундаментальнішим викликом, з яким стикнулася вища школа за всю тисячолітню історію існування» [1, с. 3-4]. Головна ж небезпека глобалізації для розвитку вищої освіти полягає в уніфікації та спрощено зрозумілій стандартизації, яка може загрожувати багатоманітності підходів до освіти та креативності освітнього процесу.

Відтак, доволі актуальним постає питання щодо співвідношення юридичної та правової освіти. Загалом під вищою юридичною освітою розуміється частина системи спеціалізованої освіти, яка забезпечує підготовку правознавців (юристів) для роботи у державному апараті, судах, адвокатурі, народному господарстві та правоохоронних органах. Правова ж освіта є значно ширшою категорією, що охоплює як спеціалізоване навчання фахівців, так і правові знання широких категорій осіб. У довідковій літературі правова освіта тлумачиться як:

- сукупність правового виховання і навчання праву;
- один з головних елементів формування правової культури і правової свідомості;
- структурний компонент освіти в Україні, процес набуття правових знань, навичок та вмінь, формування поваги до права, закону, прав та свобод

людини, відповідних правових орієнтацій та оцінок, правових поведінкових установок та мотивів правомірної поведінки тощо (додатково див.: [2, с. 99]).

Дійсно, правові знання – це система визначеного обсягу знань людини про право і правові явища, відомостей про конкретні правові норми, а також усвідомлення сутності правових принципів, їх вимог, цілей, призначення. Ці знання набуваються за допомогою правового навчання і виховання, а також соціального і правового досвіду. До того ж, правові знання – це необхідний елемент загальної культури людини, а правознавство – обов'язкова дисципліна у вищих навчальних закладах.

Правовим знанням відводиться важливе місце і у процесі підготовки майбутніх фахівців з охорони праці, які навчаються за освітньо-професійними програмами «Охорона праці» (галузь знань – 26 «Цивільна безпека», спеціальність – 263 «Цивільна безпека», рівні вищої освіти – перший/другий, освітні ступіні - бакалавр/магістр).

У ст. 1 Закону України «Про охорону праці», який є базовим для даної спеціальності, правові аспекти названо першими серед усіх інших заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [3].

На жаль, на сьогоднішній день фахівці поки що не дійшли одностайності у тлумаченні категорії «правовий засіб». Ми ж дотримуємося тієї точки зору, яку висловив О. Малько, розуміючи під правовими засобами усі ті юридичні інструменти, за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення поставлених цілей [4, с.621-622]. Способами ж правового регулювання є прийоми юридичного впливу, втілені у юридичних нормах та інших елементах правової системи. Основні способи правового регулювання: дозволи, заборони та зобов'язання, що відповідають регулятивно-статичній та регулятивно-динамічній функції права.

Залежно від функціонального призначення до сфери охорони праці відносяться регулятивні та охоронні правові засоби. До основних способів правового регулювання відносяться конкретні дозволи, заборони та зобов'язання, що відповідають регулятивно-статичній та регулятивно-динамічній функції права (різноманітні дозволи на проведення робіт та на іншу діяльність посадових осіб у відповідній сфері соціально-трудова відносин, а також спеціальні засоби захисту працівників у процесі трудової діяльності).

При цьому в академічних словниках вказується, що засіб – це прийом, якась спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; а спосіб – певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось [5].

З огляду на вищезазначене особливої значущості набуває зміст навчальних компонент за освітньо-професійними програмами «Охорона праці» першого і другого рівнів вищої освіти [6; 7], що, зокрема, реалізуються кафедрою Охорони праці та техногенно-екологічної безпеки Національного університету цивільного захисту України. У процесі вивчення певних навчальних дисциплін здобувачам вищої освіти надаються додаткові можливості для розкриття суті праворозуміння залежно від видів та рівнів працезахоронної діяльності.

У цьому сенсі непересічне значення відводиться таким з них, як:

- «Правові аспекти охорони праці», що формує здатність здобувачів вищої освіти оперувати термінами та визначеннями у сфері охорони праці; знати нормативно-правові засади забезпечення охорони праці; спроможність аналізувати суспільні явища й процеси на рівні, необхідному для професійної діяльності; застосовувати отримані знання правових основ охорони праці у практичній діяльності; сприяє набуттю спеціальної компетентності дотримання основних принципів здійснення державної політики з питань охорони праці;

- «Управління та нагляд у галузі охорони праці», що передбачає ознайомлення здобувачів вищої освіти з наглядовими та управлінськими органами в галузі охорони праці, загальними положеннями нормативно-правових актів держави з питань охорони праці, промислової безпеки, пожежної та техногенної безпеки, радіаційного захисту; набуття необхідного рівня знань та умінь з правових і організаційних питань безпеки та гігієни праці, активної життєвої позиції щодо практичної реалізації принципу пріоритетності охорони життя та здоров'я працівників відносно результатів трудової діяльності; формування світогляду здобувачів вищої освіти, що базується на контролі стану охорони праці, підвищенні її рівня за рахунок впровадження заходів з охорони праці та промислової безпеки, набутті відповідальності у справі забезпечення безпеки та усвідомленні необхідності обов'язкового виконання у повному обсязі всіх заходів її гарантування як чоловіками, так і жінками у межах науково-обґрунтованих критеріїв;

- «Розслідування, облік та аналіз нещасних випадків на виробництві», що дозволяє опанувати процедурою проведення розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві з відбиттям базових концептів таких нормативно-правових актів, як Кодекс законів про працю України, Кодекс цивільного захисту України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закони України «Про охорону праці», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування», «Про загальну безпечність нехарчової продукції» тощо;

- «Державне соціальне страхування від нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві», що відповідно до законодавства України та міжнародних норм дозволяє здобувачам вищої освіти опанувати правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування, гарантії працюючих громадян щодо їх соціального захисту у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, вагітністю та пологами, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, охорони життя та здоров'я тощо;

- «Діяльність Міжнародної організації праці», в якій розкриваються приписи ст. 9 Конституції України та ст. 3 Закону України «Про охорону праці» щодо чинності та юридичної сили міжнародних договорів. Так, у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про охорону праці» зазначено: якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про охорону праці, застосовуються норми міжнародного договору. Дане положення деталізується на прикладі міжнародних трудових і працезохоронних стандартів, а також конвенцій та рекомендацій Міжнародної організації праці.

Слід відзначити і зміст навчальної дисципліни «Державне управління охороною праці та техногенною безпекою», в якій акцентується увага на участі органів державної влади та місцевого самоврядування у справі забезпечення належного стану охорони праці. Природно, що будь-яка діяльність таких органів має базуватися на належній правовій основі. Невипадково, наприклад, В. Соловійов услід за Г. Атаманчуком відзначає ту обставину, що «практично все, що піддається у суспільстві правовому регулюванню, так чи інакше, більш чи менш, пов'язане із державним управлінням, оскільки реалізація тієї чи іншої правової норми завжди передбачає її гарантування з боку державних органів...» [8; с.27].

Достатня увага сутності праворозуміння та правозастосування приділяється і у процесі викладання інших початкових дисциплін для здобувачів вищої освіти спеціальності «Цивільна безпека» за освітньо-професійними програмами «Охорона праці», зокрема «Ризикоорієнтоване управління охороною праці», «Профілактика виробничого травматизму та професійних захворювань», «Експертиза з охорони праці», «Нормативно-правове регулювання у сфері цивільного захисту», «Культура безпеки» тощо [6; 7].

Необхідно також зазначити, що окремі аспекти правової освіти розглядаються і у процесі виховного процесу та у діяльності кураторів навчальних груп. Усе це дозволяє говорити про виважену та системну роботу зі здобувачами вищої освіти кафедри Охорони праці та техногенно-екологічної безпеки Національного університету цивільного захисту України з метою надання майбутнім фахівцям з охорони праці необхідного рівня правових знань та забезпечення високого рівня якості вищої освіти за відповідних фахом.

Література:

1. Скотт П. Глобализация и университет. Alma Mater. 2000. № 4. С. 3-8.
2. Висоцька Л.В. Правова освіта: проблематизація питання поняттєво-категоріального апарату. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2016. Вип. 137. С. 99-102.
3. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-ХІІ (в редакції від 27.02.2021 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.
4. Теория государства и права: Курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М.: Юрист, 1999. 672 с.
5. Словник української мови: В 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. URL: http://ukrlit.org/slovnyc/slovnyc_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh.
6. Освітньо-професійна програма «Охорона праці», галузь знань 26 «Цивільна безпека», спеціальність 263 «Цивільна безпека», рівень вищої освіти «перший», освітній ступінь «бакалавр». URL: <http://fiteb.nuczu.edu.ua/uk/op-op>.
7. Освітньо-професійна програма «Охорона праці», галузь знань 26 «Цивільна безпека», спеціальність 263 «Цивільна безпека», рівень вищої освіти «другий», освітній ступінь «магістр». URL: <http://fiteb.nuczu.edu.ua/uk/op-op>.
8. Соловійов В.М. Поняття і сутність правового регулювання державного управління України. Унів. наук. зап. Часопис Хмельницького ун-ту управління та права. 2007. № 3 (23). С. 27-33.